

Maria Roszak
Zielona Góra

RYCERZE CZARNEGO TORU – WIZERUNEK ŻUŻLOWCA-RYCERZA UTRWALONY W JĘZYKU I TWÓRCZOŚCI KIBICÓW

„W czarnych, skórzanych, a ostatnio w coraz modniejszych kolorowych kombinezonach, z twarzą ukrytą pod chroniącymi od pyłu maskami i okularami, z głową szczelnie zabezpieczoną kaskiem, przypominają średniowiecznych wojów”¹ – tak w latach 70. ubiegłego stulecia charakteryzował żużlowców Andrzej Martynkin. Swoim opisem autor książki *Czarny sport* zobrazował funkcjonujące wśród amatorów motocyklowej dyscypliny zestawienie *rycerze czarnego toru* – nazwę wyróżniającą zawodników speedwaya. Jak wynika z cytowanego fragmentu, rycerskie określenie żużlowców nawiązuje przede wszystkim do ich zewnętrznego wyglądu – stroju wykazującego podobieństwo do zbroi noszonej przez średniowiecznych wojowników. Przeprowadzone przez autorkę szkicu naukowe obserwacje oraz skompletowany i wciąż aktualizowany materiał lingwistyczny² dokumentują to, że język i twórczość żużlowych kibiców dostarcza więcej tego rodzaju analogii, odnoszących się nie tylko do ubioru sportowców, ale także do innych rycerskich atrybutów.

Celem opracowania jest przedstawienie wizerunku żużlowca utożsamianego ze średniowiecznym rycerzem, utrwalonego w twórczości oraz w środowiskowej odmianie polszczyzny potocznej kibiców sportu żużlowego. Korpus badawczy stanowią hasła, piosenki, wypowiedzi etc. miłośników speedwaya zgromadzone w latach 2009-2013 głównie na podstawie kibicowskich śpiewników czy zawartości forów internetowych, uzupełnianych i prowadzonych przez fanów klubów żużlowych z 21 miast: Bydgoszczy, Częstochowy, Gdańska, Gorzowa Wielkopolskiego, Gniezna, Grudziądza, Krosna, Leszna, Lublina, Łodzi, Opola, Ostrowa Wielkopolskiego, Piły, Poznania, Rawicza, Rybnika, Rzeszowa, Tarnowa, Torunia, Wrocławia i Zielonej Góry. Zasób lingwistyczny wzbogacają terminologia oraz słownictwo zawodowe, a także literatura i materiały prasowe o tematyce żużlowej. Przykłady leksyki profesjonalnej wyekscerpowano i zdefiniowano na podstawie wszystkich spośród wymienionych źródeł.

1 A. Martynkin, *Czarny sport*, Warszawa 1972, s. 9.

2 Kibice i rozgrywki żużlowe stały się przedmiotem badań autorki niniejszej refleksji zaprezentowanych w artykule „Tylko jeden klub” – *agresja językowa zielonogórskich kibiców żużlowych*, „Sport Wyczynowy” 2010, nr 2, s. 205-213 oraz w obronionej 24 kwietnia 2013 r. w Krakowie rozprawie doktorskiej pt. *Agresja językowa polskich kibiców żużlowych*.

Do najważniejszych prac z zakresu językoznawstwa, podnoszących problem języka fanów różnych dyscyplin sportu, należą przede wszystkim studia Ewy Kołodziejek, koncentrujące się wokół języka subkultury kibiców piłkarskich³. Słownictwo sportowe oraz warianty wypowiedzi w środowisku sportowym były natomiast przedmiotem rozważań Jana Oźdzyńskiego⁴. Mimo że w Polsce żużel, potocznie nazywany *czarnym sportem*, cieszy się ogromną popularnością, w lingwistyce brakuje rozpraw szczegółowo omawiających polszczyznę miłośników speedwaya czy żużlowy profesjonalizm. Wstępnych ustaleń i spostrzeżeń dostarczają naukowe refleksje piszącej te słowa, poświęcone agresywnym zachowaniom werbalnym amatorów motocyklowych wyścigów, rejestrujące także żużlowo-kibicowskie słownictwo⁵. Autorka niniejszego szkicu ma nadzieję, że ten skromny tekst, przybliżając środowiskowo-zawodową leksykę czarnego sportu, pozwoli na stopniową eliminację powstałej luki badawczej.

W historii i w światowym dziedzictwie kulturowym można odnaleźć kilka wzorów etosu rycerskiego. Maria Ossowska w książce *Ethos rycerski i jego odmiany* wyróżnia siedem typów postaw i obyczajów rycerskich. Są to obrazy: 1) rycerza starożytnej Grecji – wizerunek oparty na cechach bohaterów *Iliady* i *Odyssei*; 2) spartańskiego wojownika; 3) Germanów; 4) rycerza średniowiecznego; 5) rycerza-dworzanina; 6) dzientelmena oraz 7) etosu rycerskiego w Nowym Świecie⁶. Najbardziej powszechnym i najbliższym kulturze polskiej jest etos średniowieczny, wyłaniający się z francuskich powieści dworskich oraz tak zwanych *chansons de geste*, kreujący stereotyp rycerza jako szlachetnego wojownika w lśniącej zbroi, walczącego konno w obronie słabych i uciśnionych. Ideał rycerza charakteryzują: dobre urodzenie, uroda i wdzięk, siła fizyczna, ciągle podejmowanie walki i udowadnianie swojej sławy, współzawodnictwo, odwaga, cnota, lojalność, solidarność, zarówno z innymi rycerzami, jak i z wrogiem, hojność, wierność, wdzięczność, posiadanie swoistego kodeksu honorowego, zamiłowanie do walki, toczonej na zasadach *fair play*, oddanie serca jedynej wybrance. Nie można także zapomnieć o wiernym koniu oraz o rycerskich rekwizytach, jak: zbroja, tarcza, miecz, herb, identyfikujących średniowiecznych wojów⁷. Taki też wizerunek rycerza, przypisywany żużlowcom, dominuje w twórczości i języku amatorów speedwaya.

Nazwa *rycerze czarnego toru* od lat „tytułuje” żużlowych zawodników. Poświadczają to między innymi dawne fotografie⁸. Niestety, data powstania czy moment pierwszego

3 E. Kołodziejek, *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin 2005.

4 J. Oźdzyński, *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970; *idem*, *Funkcjonalne warianty wypowiedzi w środowisku sportowym*, [w:] *Socjolingwistyka*, t. 3: *Analizy i syntezy*, red. W. Lubaś, Katowice 1980, s. 69-103.

5 Zob. przyp. 2.

6 Zob. M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 2004.

7 Por. *ibidem*, s. 74-75.

8 Zob. m.in. fotografię w galerii internetowej, zatytułowanej *Dawni rycerze czarnego toru. Oglądały ich tłumy*, dostępną pod adresem: <http://m.sport.pl/sport/56,104952,13327649,Rycerze,,13.html> [dostęp: 5.11.2014].

użycia wspomnianego epitetu nie są znane. Z relacji autora *Czarnego sportu* wynika jednak, że w siódmej dekadzie minionego wieku rycerskie określenie motocyklowych sportowców stanowiło już dość powszechne miano: „Dziś o żuźłowcach często mówimy »rycerze czarnego toru«⁹», pisze A. Martynkin. Obecnie w repertuarze kibiców istnieje też inna, zmodyfikowana forma tego tradycyjnego oznaczenia, używana w postaci zestawienia: *rycerze speedwaya*, utrwalona między innymi w okrzyku: *Heja heja, heja heja rycerze speedwaya!*

Znakomitym przykładem rycersko-żuźlowych analogii jest wiersz, napisany przez jednego z wrocławskich kibiców, zatytułowany *Rycerz*. Anonimowy autor tekstu wskazuje na pewne podobieństwa między średniowiecznym wojem a zawodnikiem, który *przy swych koniach dumnie stoi, gdzie miast kopyt – gумы dwie*:

*Rycerz w swojej złotej zbroi,
Przy swych koniach dumnie stoi,
Gdzie miast kopyt – gумы dwie,
To motorem dziś się zwie.
Areną jego już nie średniowiecze,
Orężem jego już nie są miecze.
Waleczność, refleks, technika zostały,
Te wartości od wieków przetrwały.
O sławę, honor, jak przed stuleciami,
Ściągać się trzeba z innymi rywalami,
Tylko pod innym niż kiedyś imieniem,
Ale nadal pod hełmu swego cieniem,
Nie zowie się już Czarny Zawisza,
Choć nadal tłumy swą walką ucisza,
Dziś nim każdy, kto pod taśmą staje,
I imię Rycerza Czarnego Toru dostaje.*

Jak już wspomniano i co wynika z przywołanego na wstępie cytatu, rycerskie miano nawiązuje przede wszystkim do ubioru sportowców ścigających się na żuźlowym *czarnym torze*, porównanego z wyposażeniem wojowników z epoki średniowiecza. Charakterystycznymi elementami stroju rycerza były: zbroja, złożona z tak zwanego *kiryasu* – ‘części zbroi płytowej, osłaniającej tułów, złożonej z napierśnika i naplecznika’ (E, t. 1, s. 607¹⁰) oraz ze skórzanego bądź żelaznego otwartego lub zamkniętego hełmu z przyłbicą. We współczesnym ubiorze żuźłowca należy natomiast wyróżnić takie części odzieży, jak: jednoczęściowy, opinający i osłaniający ciało *kombinezon żuźlowy*, nazy-

9 A. Martynkin, *op. cit.*, s. 23.

10 W tekście posłużono się następującymi skrótami: E – *Encyklopedia PWN*, Warszawa 2007, t. 1-2; SWJP – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1998, t. 1-2; MR – definicje zaproponowane przez autorkę szkicu.

wany częścią *kevlarem* (od słowa *kevlar*¹¹, materiał, z którego produkuje się kombinezon), *kask*, będący współczesnym odpowiednikiem hełmu, *gogle* – ‘okulary ochronne’, skórzane buty, getry, rękawice oraz różnego typu ochraniacze (osłaniające np. kolana lub kręgosłup), jak również zatyczki lub słuchawki ochronne, zabezpieczające uszy przed głośnie pracą silnika motocyklowego. Ochraniacze, których komplet w języku fanów i ludzi związanych ze speedwayem nazywa się *zbroją*, mogą być wplecione w kevlar lub stanowić oddzielne elementy odzieży. Klatkę piersiową, ramiona i łokcie zawodnika zabezpiecza tak zwany *buzer* – ‘zintegrowany komplet ochraniaczy, zapinany na suwak, przypominający usztywnioną kurtkę’ (MR), nakładany pod kombinezon. Na goglach sportowców znajdują się dodatkowe plastikowe osłonki, zwane *zrzutkami* (‘folie przypięte do okularów’) lub *filmem ze sznurkiem*¹². Podczas jazdy, odsypująca, odrywająca się nawierzchnia toru (tzw. *szpryca*) zanieczyszcza okulary i ogranicza widzenie. Zawodnicy, chcąc utrzymać i uzyskać optyczny komfort, odrywają kolejne warstwy folii, to jest *zrywają zrzutki*, bądź pociągają za sznurek filmu, czyszcząc tym samym powierzchnię okularu. Lewy but żuźłowca jest wyposażony w *laczek* – ‘stalowy ochraniacz’, nazywany też *łyżwą*¹³, przymocowany do obuwia za pomocą paska, przypominający *ostrogę* – ‘metalowy kabłak z kolcem, zębatym kółkiem itp. przypinany do butów jeździeckich przy pięcie, służący do pobudzania konia do biegu’ (SWJP, t. 1, s. 695), używany przez sportowców podczas *ślizgania się po torze*.

Częścią rycerskiej zbroi był także *plastron* – ‘blacha kirysu osłaniająca piersi’¹⁴. Przez długi czas tego rodzaju kamizelka stanowiła osobny element stroju zawodników speedwaya. Obecnie wkomponowywany jest on w kombinezon. Żuźłowy plastron pełni nie tyle funkcję ochronną, ile identyfikacyjną i reklamową. Rozmieszczano na nim między innymi nazwę i logo klubu reprezentowanego przez danego sportowca, przypisany temu zawodnikowi numer, nazwę miejscowości, z której pochodzi konkretna drużyna czy wzmianki o jej sponsorach. Dziś identyfikacyjno-reklamową rolę odgrywa cały kevlar, a zawarte na nim informacje stanowią w pewnym stopniu odpowiednik rycerskich symboli herbowych.

Rycerskich konotacji dostarcza także kibicowska nazwa *Krzyżacy*, wyróżniająca sportowców oraz fanów toruńskiej drużyny żuźłowej. Krzyżacki neosemantyzm, odwołujący się do historii miasta Torunia – dawnej siedziby zakonu krzyżackiego, jest jednym z powszechnie używanych przydomków w świecie speedwaya, na przykład: *Gdyby Kopernik żył, to by za Polonią był, stronił od Krzyżaków, popierał rodaków czy Słuchaj*

11 *Kevlar* – ‘nazwa włókien poliamidowych (poliaramidowych) produkowanych w USA; odporny termicznie, wytrzymały mechanicznie; stosowany do wzmacniania opon, na kamizelki kuloodporne, tkaniny i liny żaglowe’ (E, t. 1, s. 601).

12 Zob. *Falubazowe ABC – Odcinek III Strój żuźłowca*, <http://www.falubaziaki.com/Falubaziaki/Falubazowe-ABC> [dostęp: 29.10.2014].

13 Zob. J. Delijewski, *Życie na wirażu*, Poznań 1985-1986, s. 6.

14 *Słownik wyrazów obcych* PWN, red. J. Tokarski, Warszawa 1980, s. 577.

Jezu jak cię błaga lud, zwróć Krzyżakom Mistrza Polski zwróć. Wśród zwolenników pozostałych zespołów żuźlowych, poza kujawsko-pomorską kadram, funkcjonuje także inna, deprecjonująca postać owego epitetu w formie rzeczownej *Krzyżaki* (a nawet apelatywnej: *krzyżaki*), mającej wyraźnie negatywny ładunek emocjonalny, gdyż „formy rzeczowe, używane w odniesieniu do osób rodzaju męskiego mają zwykle zabarwienie ujemne albo wzmacniają ujemną wartość znaczeniową wyrazu”¹⁵.

W polskich drużynach czarnego sportu bardzo często startują zagraniczni zawodnicy. Zespół, w składzie którego przeważają żuźłowcy o narodowości innej niż polska, nominuje się zestawieniem *armia zaciężna* (od *zaciężny* ‘służący w wojsku zarobkowo’¹⁶; por. *zaciągnąć się* ‘wstąpić dobrowolnie do armii’ – SWJP, t. 2, s. 598).

Zawodników żuźłowej dyscypliny sportu wyróżniają też leksem *jeźdźcy* oraz zestawienie *jeźdźcy czarnego toru*. W polszczyźnie ogólnej rzeczownik *jeździec*¹⁷ – ‘człowiek jeżdżący wierzchem na zwierzęciu, głównie na koniu’ (SWJP, t. 1, s. 346) w odniesieniu do średniowiecznych wojów wskazuje na rycerski związek służby konno¹⁸. W speedwayu ekwiwalentem konia jest motocykl, określany dumnie *stalowym rumakiem* czy *mechanicznym rumakiem*. Jednym z elementów tak zwanej *żuźłowki* jest *siodełko* – ‘siedzenie w pojazdach jednośladowych’ (SWJP, t. 2, s. 311), nazywane inaczej *siodeł* – ‘skórzane siedzenie wypełnione włosiem, używane do jazdy wierzchem, mocowane na grzbiecie zwierzęcia za pomocą popręgu’ (SWJP, t. 2, s. 311).

Motocykl żuźłowy bywa również sygnowany mianem *chabety* – ‘lekceważącym określeniem wychudzonego konia; szkapy’ (SWJP, t. 1, s. 98). Wolny, słaby pojazd to natomiast *osiołek* (‘mały osioł’) – ‘zwierzę podobne do konia, ale niższe od niego; udomowione używane jako zwierzę pociągowe i juczne; silne, wytrzymałe i odporniejsze od konia’ (SWJP, t. 1, s. 692), na przykład: „Jedzie baran na osiołku!”¹⁹. Według rycerskich tradycji osioł miał niższy status od konnego wierzchowca²⁰. Podobną zależność widać w werbalnym traktowaniu przez miłośników czarnego toru *żuźłówek*, gdyż sprawny i szybki motocykl porównuje się z *rumakiem* ‘podniosłe, poetycko: piękny koń’ (SWJP, t. 2, s. 277), z *osłem/osiołkiem* zaś – maszynę defektywną i słabą.

Konstrukcja żuźłowego jednoślada (m.in. brak skrzyni biegów i hamulców, waga minimum 77 kg, moc silnika pozwalająca zawodnikowi w bardzo krótkim czasie rozpedzić pojazd do prędkości ponad 100 km/h) powoduje, że jest to maszyna niebezpieczna,

15 H. Kurkowska, S. Skorupka, *Stylistyka polska*, Warszawa 2001, s. 35.

16 *Słownik języka polskiego PWN* on-line, <http://sjp.pwn.pl/sjp/zaciezny;2541979.html> [dostęp: 30.10.2014].

17 Jako etymologiczną ciekawostkę warto dodać, że rzeczownik *rycerz* pochodzi od niemieckiego leksemu *Ritter* – ‘jeździec’ – zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985, s. 470-471.

18 Por. W. Kopaliński, *Słownik mitów i tradycji kultury*, Warszawa 2007, t. 3, s. 125.

19 Okrzyk: *Jedzie baran na osiołku!* był skierowany do zawodników KS Krosno, którego symbolem/logo jest baran.

20 Na osiołku jeździł m.in. giermek Don Kichota, Sancho Pansa.

wymagająca od sportowców dużej siły i refleksu. *Stalowy rumak*, podobnie jak koń, bywa niepokorny i narowisty. Potrafi „stanąć dęba”, robiąc *świecę* – ‘nagle, niekontrolowane uniesienie przedniego koła, zwłaszcza podczas startu, powodujące bardzo często upadek zawodnika na plecy’ (MR), zrzucić, szarpnąć czy pociągnąć żuźłowca: „Z wypadku pamiętam wszystko [...]. Nie było dla mnie miejsca, nawet zamknąłem gaz, ale teraz z tymi nowymi tłumikami motor inaczej reaguje, nie zahamował od razu, jeszcze mnie pociągnął”²¹ – opisywał swój wypadek Jurica Pavlic. Dlatego o rycerzach speedwaya często mówi się, iż nie tylko *dosiadają motocykl*, ale także go *ujarzmiają* (od *ujarzmiać/ujarzmzić* – ‘sprawić, by zwierzę stało się posłuszne’²²).

Rycerza średniowiecza cechował szczególnie stosunek do bezgranicznie wiernego mu konia – zwierzęcia świadomego walki, w której bierze udział²³. Jak zauważył mechanik i były żuźlowiec Waldemar Bednarski: „Każdy motocykl przygotowywany jest pod danego zawodnika. Każdy zawodnik musi się jakby zgrać ze swoim motocyklem”, gdyż „od podejścia do sprzętu wiele zależy [...]. Jeśli zawodnik dba o sprzęt to on go nie zawiedzie, jeśli jest inaczej zepsuje się w najmniej oczekiwanym momencie”²⁴. O wyjątkowym traktowaniu swoich pojazdów wypowiadał się, należący do najlepszych polskich jeźdźców czarnego toru, Tomasz Gollob. W jednym z udzielonych wywiadów wspominał, że mimo iż każdego roku używa nawet około dwudziestu maszyn, często z nimi rozmawia i nadaje im imiona²⁵. Imiona nosili między innymi zwierzęcy towarzysze hrabiego Rolanda – Wejlantyf i Karola Wielkiego – Tensedur.

Innych rycerskich analogii dostarczają apelatywy definiujące rozgrywki speedwaya. Mecz żuźlowy, szczególnie przez komentatorów i dziennikarzy sportowych, nierzadko nazywany jest *turniejem* – ‘w średniowieczu: zawody rycerskie, w których uczestnicy ściśle przestrzegający określonych reguł i postępujący zgodnie z zasadami ceremoniału toczyli pojedynki lub walki grupowe, pieszo lub konno’ (SWJP, t. 2, s. 451), a *biegi meczowe* to ‘rodzaj wyścigu z udziałem określonej przez regulamin liczby zawodników na dystansie czterech okrążeń toru’ (MR) – *pojedynkami* (*pojedynek* – ‘walka dwóch konnych rycerzy’²⁶). *Turniej* to także sekundarna nazwa *zawodów indywidualnych* – ‘spotkań meczowych, w których rywalizują między sobą indywidualnie zgłoszeni

21 D. Bilski, *Jurica Pavlic: Z wypadku pamiętam wszystko*, <http://www.sportowefakty.pl/zuzel/217561/jurica-pavlic-z-wypadku-pamietam-wszystko> [dostęp: 5.11.2014].

22 *Słownik języka polskiego PWN* on-line, <http://sjp.pwn.pl/sjp/ujarzmic;2532247.html> [dostęp: 2.11.2014].

23 Por. M. Ossowska, *op. cit.*, s. 76-77.

24 *Żuźel od kuchni. Rozmowa z Waldemarem Bednarskim, byłym żuźłowcem, mechanikiem Dawida Lamparta*, <http://www.speedway4u.pl/artukul/od-podejscia-do-motocykla-zalez-y-bardzo-wiele> [dostęp: 7.11.2014]; zapis w oryginale.

25 Zob. wywiad na <http://kuba.tvn.pl/odcinki-online/tomasz-gollob-i-tomasz-karolak,9536,0.html> [dostęp: 7.11.2014].

26 *Słownik języka polskiego PWN* on-line, <http://sjp.pwn.pl/sjp/pojedynek;2503393.html> – [dostęp: 3.11.2014].

zawodnicy, klasyfikowani według kryteriów określonych regulaminem' (MR). Należy zaznaczyć, iż oba leksemy o rycerskiej proveniencji funkcjonują nie tylko w środowisku czarnego sportu, ale używane są w odniesieniu do konkurencji innych dyscyplin sportowych. Jan Oźdżyński definiuje rzeczownik *turniej* jako 'zawody sportowe o poważniejszym znaczeniu, w których udział biorą nie tylko poszczególni zawodnicy (turniej szachowy, szermierczy), ale również całe drużyny (turniej piłkarski, koszykarski itp.)'²⁷.

W zebranych materiale badawczym pojawia się również słownictwo związane z wojskowością i wojskiem – współczesną formą rycerstwa. Zawodników speedwaya sporadycznie nazywa się bowiem *żołnierzami*. Podobne konotacje wynikają też ze środowiskowych zestawień: *ulańska szarża* czy *wyścig zbrojeń*, oznaczające kolejno: 1) 'gwałtowną jazdę, natarcie żuźlowca, pozwalające mu wyprzedzić pozostałych uczestników wyścigu' (MR) oraz 2) 'rywalizację inżynierów w zakresie doskonalenia sprzętu, dynamizującego przyspieszenie motocykla' (MR)²⁸. W leksyce sportowej, związanej nie tylko z wyścigami na żużlu, funkcjonuje bardzo wiele zapożyczeń z dziedziny wojskowości. „Szczególnie częste stosowanie słownictwa wojskowego w odniesieniu do gier zespołowych tłumaczyć można analogią między różnymi przejawami walki, skonwencjonalizowanej (ograniczonej przepisami regulaminu) w rywalizacji sportowej i rzeczywistego zmagania się dwóch wrogich sił na polu walki"²⁹, zwłaszcza w piłce nożnej, na przykład: *atak, atakować, defensywa, ofensywa, natarcie, strzelać* etc. Kibice speedwaya, podobnie jak fani innych dyscyplin sportu, bardzo często zachęcają i wspierają swoich ulubieńców okrzykami-komendami, które w żołnierski sposób mają pobudzać i mobilizować zawodników, na przykład: *Do boju! Apator do boju!, Naprzód PSŻ!, Do boju KMO! Do boju KMO! Marsz, marsz, marsz... do boju marsz! Zwycięstwo czeka nas!* itp.

Należy też wspomnieć o pozostałych, pozawerbalnych paralelach między średnio-wiecznymi wojami a sportowcami ścigającymi się na żuźlowych torach. Jeźdźców na stalowych rumakach, podobnie jak rycerzy, winny cechować odwaga, zręczność, siła fizyczna i refleks. Muszą być silni, aby utrzymać pozbawioną hamulców maszynę, ważącą blisko osiemdziesiąt kilogramów, a także nieustraszeni – speedway bowiem to sport wyczynowy, ekstremalny, a przez to wysoce niebezpieczny. Jak w każdym sporcie, zawodnicy w żuźlowym boju zobowiązani są grać według zasad *fair play* oraz szano-

27 J. Oźdżyński, *Polskie...*, s. 120.

28 Obie definicje, zaproponowane przez autorkę szkicu, zostały ustalone na podstawie materiałów prasowych i wiadomości internetowych. Zob. m.in.: *Ulańska szarża*, <http://sport.zgora.pl/zuzel/ulanska-szarza,d7510.html>; *Żuźlowe kompendium*, http://speedwaystars.pl/grand_prix/36/1/; S. Grobelak, *Szybkość i nowinki technologiczne, zabijają speedway!*, <http://drugastronamedalu-niemen.blogspot.com/2014/03/szybkosc-i-nowinki-technologicznezabija.html>; M. Korościel, *Nowy żuźlowy komunizm*, <http://www.sportowefakty.pl/zuzel/391806/michal-korosciel-nowy-zuzlowy-komunizm> [dostęp: 8.11.2014].

29 J. Oźdżyński, *Polskie...*, s. 134.

wać przeciwnika³⁰. W przypadku czarnego sportu szanowanie przeciwnika to między innymi niespychanie go siłą z toru jazdy, pogratulowanie mu zwycięstwa i umiejętności etc. Czasami jednak, jak w każdym wysoce emocjonującym wydarzeniu, dochodzi do mniejszych lub większych sprzeczek między rywalami. Żuźłowcy, jak podkreślają to kibicujący im zwolennicy, walczą nie tylko o medale, ale również o honor klubu, *broniąc klubowych barw*. Opanowanie *żuźlowego rzemiosła*, zdobyte medale i inne sukcesy sprawiają, że rycerze czarnego toru stają się legendami za życia, *zachwycając tłumy*. Na cześć tych najzdolniejszych organizowane są *memoriały* ‘zawody sportowe odbywane najczęściej cyklicznie dla uczczenia pamięci wybitnego sportowca’ (SWJP, t. 1, s. 503). Jako ciekawostkę warto dodać, że w kwietniu 2014 roku w Zielonej Górze odbyły się pierwsze zawody ku pamięci zmarłych zawodników zielonogórskiego zespołu żuźlowego, Falubazu, nazwane Memoriałem Rycerzy Speedwaya³¹. Uwagę zwraca onim wyścigów nawiązujący do utrwalonego wizerunku żuźłowca-rycerza.

Ujemną stroną wyścigów na żuźlu są wypadki podczas spotkań meczowych. W historii żuźla tego rodzaju nieszczęśliwe zdarzenia nierzadko kończyły się poważnymi obrażeniami, kontuzjami, a nawet śmiercią sportowca³². Opierając się na kibicowskim porównaniu żuźłowców z wojami średniowiecza, można zaryzykować stwierdzenie, iż śmierć na torze przypomina rycerski kres na polu walki, często dodający umierającemu chwały.

Przedstawiony i omówiony zasób lingwistyczny pokazuje, że w świecie miłośników wyścigów na żuźlu rycerska identyfikacja zawodników jest wciąż aktualna. Co więcej, determinuje ona środowiskową odmianę polszczyzny potocznej, jaką posługują się fani tej dziedziny sportu oraz ludzie zawodowo z nią związani.

Wykorzystywane przez kibiców rycerskie analogie i konteksty tworzą trwałe stereotyp żuźłowca-rycerza. Wyrażenie *rycerze czarnego toru* ma wyraźny status tradycyjnego, zakorzenionego w żuźlowej tradycji określenia, używanego nie tylko przez kibiców, ale też przez wszystkich tych, którzy zajmują się speedwayem. Wizerunek ów umacniają zaprezentowane w niniejszym opracowaniu leksemy i zestawienia mające postać neologizmu (*buzer*), a przede wszystkim implikujących wprost rycerskie tradycje neosemantyzmów (*jeździec, rumak, rycerz, turniej, zbroja*). Rycerskimi konotacjami operują też epitety *rycerze speedwaya, jeźdźcy czarnego toru* oraz onim wspomnianego wcześniej zielonogórskiego memoriału.

Rycerska tożsamość żuźlowych zawodników widoczna jest także w ich umiejętnościach fizycznych i psychofizycznych, zachowaniu na torze i wobec sportowego

30 Por. M. Ossowska, *op. cit.*, s. 75.

31 W. Ogonowski, *6 kwietnia w Zielonej Górze odbędzie się Memoriał Rycerzy Speedwaya*, <http://www.sportowefakty.pl/zuzel/421679/6-kwietnia-w-zielonej-gorze-odbędzie-sie-memorial-rycerzy-speedwaya> [dostęp: 6.11.2014].

32 O tragediach na torze pisał m.in. Adam Jaźwiecki – por. *idem*, *Szybkość nie wybaczca nikomu*, Chorzów 2012, rozdz. *Szczęście nie mieć pecha*, s. 48-53.

przeciwnika, w wierności i lojalności względem barw danego klubu żuźlowego, a nawet w podejściu do wiernego, choć niepokornego *stalowego rumaka*.

Cechy wspólne ze średniowiecznym etosem można odnaleźć nie tylko w speedwayu, ale również w innych dyscyplinach sportu. Na marginesie warto odnotować, że z rycerzami identyfikują się także sami kibice, określane *rycerzami stadionów*, *rycerzami z szalikiem* etc. Na rycerską identyfikację fanów piłkarskich zwrócił uwagę między innymi Tomasz Milcarz w książce *Rycerze w szalikach. Subkultura chuliganów piłkarskich w świetle koncepcji Ericha Fromma*³³. Wyraźną kontynuację dawnych pojedynków stanowi na przykład *szermierka* – ‘dyscyplina sportu polegająca na walce bronią białą, jak szablą, szpadą, floretem’ (SWJP, t. 2, s. 382). Istotne jest jednak, że w sportowym świecie rycerzami tytułowani są tylko żuźłowcy, a owo rycerskie wyobrażenie może się wiązać z „kawaleryjskim sentymentem”, o którym wspomina Henryk Jezierski:

Jeźdźcy na stalowych rumakach utożsamiają odwieczny kawaleryjski sentyment Polaka. Sentyment cokolwiek zmodernizowany – z metanolem zamiast owsa, dwoma kołami zamiast czterech kopyt, stalowym laczkiem zamiast ostrogi – ale zawsze sentyment. Nie ma bowiem końskiego galopu, lecz jak dawniej jest odwaga, siła, brawura, zrzeczność i wola walki³⁴.

Omówiony wizerunek żuźłowca-rycerza stanowi element kibicowsko-speedwayowskiej kultury – wspólnoty, która, jak dokumentują powyższe refleksje, wypracowała i nadal wypracowuje własny, środowiskowy język grupowy i zawodowy. Język warty i wymagający w przyszłości większego naukowego opracowania.

LITERATURA CYTOWANA

- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1985.
 Delijewski J., *Życie na wirażu*, Poznań 1985-1986.
 Jaźwiecki A., *Szybkość nie wybacza nikomu*, Chorzów 2012.
 Jezierski H., *Speedway ponad wszystko*, Gdańsk 2006.
 Kołodziejek E., *Człowiek i świat w języku subkultur*, Szczecin 2005.
 Kopaliński W., *Słownik mitów i tradycji kultury*, t. 1-3, Warszawa 2007.
 Kurkowska H., Skorupka S., *Stylistyka polska*, Warszawa 2001.
 Martynkin A., *Czarny sport*, Warszawa 1972.
 Milcarz T., *Rycerze w szalikach. Subkultura chuliganów piłkarskich w świetle koncepcji Ericha Fromma*, Szczecin 2006.
 Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 2004.
 Oźdżyński J., *Funkcjonalne warianty wypowiedzi w środowisku sportowym*, [w:] *Socjolingwistyka*, t. 3: *Analizy i syntezy*, red. W. Lubaś, Katowice 1980.
 Oźdżyński J., *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970.
 Roszak M., *Agresja językowa polskich kibiców żuźlowych*, Kraków 2012 [rozprawa doktorska].

33 T. Milcarz, *Rycerze w szalikach. Subkultura chuliganów piłkarskich w świetle koncepcji Ericha Fromma*, Szczecin 2006.

34 H. Jezierski, *Speedway ponad wszystko*, Gdańsk 2006, s. 55.

Roszak M., „*Tylko jeden klub*” – *agresja językowa zielonogórskich kibiców żużlowych*, „Sport Wyczerpany” 2010, nr 2.

Słownik wyrazów obcych PWN, red. J. Tokarski, Warszawa 1980.

ARTYKUŁY I MATERIAŁY ON-LINE

Bilski D., *Jurica Pavlic: Z wypadku pamiętam wszystko*: <http://www.sportowefakty.pl/zuzel/217561/jurica-pavlic-z-wypadku-pamietam-wszystko> *Falubazowe ABC*: <http://www.falubaziaki.com/Falubaziaki/Falubazowe-ABC>.

Grobelak S., *Szybkość i nowinki technologiczne, zabijają speedway!*: <http://drugastronamedalu-niemen.blogspot.com/2014/03/szybkosc-i-nowinki-technologicznezabija.html>.

Korościel M., *Nowy żużlowy komunizm*: <http://www.sportowefakty.pl/zuzel/391806/michal-korosciel-nowy-zuzlowy-komunizm>.

Kuba Wojewódzki – talk-show z udziałem Tomasa Golloba i Tomasa Karolaka: <http://kuba.tvn.pl/odcinki-online/tomasz-gollob-i-tomasz-karolak,9536,0.html>.

Ogonowski W., *6 kwietnia w Zielonej Górze odbędzie się Memoriał Rycerzy Speedwaya*: <http://www.sportowefakty.pl/zuzel/421679/6-kwietnia-w-zielonej-gorze-odbedzie-sie-memorial-rycerzy-speedwaya>.

Słownik języka polskiego PWN on-line: <http://sjp.pwn.pl/>.

Ulańska szarża: <http://sport.zgora.pl/zuzel/ulanska-szarza,d7510.html>.

Żużel od kuchni. Rozmowa z Waldemarem Bednarskim, byłym żużlowcem, mechanikiem Dawida Lamparta: <http://www.speedway4u.pl/artukul/od-podejscia-do-motocykla-zalezy-bardzo-wiele>.

Żużlowe kompendium: http://speedwaystars.pl/grand_prix/36/1/.

WYBRANE ADRESY STRON I FORÓW INTERNETOWYCH KIBICÓW SPEEDWAYA

<http://forum.niebieczy.pl>

<http://forum.uniarnow.net>

<http://stalrzeszow.com>

<http://www.ckmwlokniarz.pl>

<http://www.falubaz.pl/>

<http://www.forum.gnieszno.com.pl>

<http://www.forum.spartawroclaw.pl>

<http://www.kibice.rybnik.pl>

<http://www.ksmkrosno.pl>

<http://www.speedway.torun.pl/kibice.php>

<http://www.tzlublin.com/>

<http://www.wlokniarz.net>

www.falubaznet.zgora.pl

www.GKMgrudziadz.pl

Rycerze czarnego toru – wizerunek żużlowca-rycerza utrwalony w języku i twórczości kibiców

STRESZCZENIE: Artykuł przedstawia wizerunek żużlowca, utożsamianego ze średniowiecznym rycerzem, utrwalony w języku oraz twórczości kibiców wyścigów na żużlu. Materiał językowy wyekscerpowano z haseł, piosenek etc. fanów czarnego sportu oraz z ich wypowiedzi, zamieszczonych w kibicowskich śpiewnikach oraz na forach internetowych. Zasób lingwistyczny wzbogacono o terminologię i słownictwo zawodowe. Miłośnicy speedwaya od lat identyfikują zawodników ze średniowiecznymi wojami, nazywając sportowców *rycerzami czarnego toru*. Rycerski przydomek nawiązuje między innymi do stroju żużlowców – kombinezonu, przypominającego zbroję, żużlowego motocykla, porównywanego z rumakiem oraz innych analogii, tworząc stereotyp żużlowca-rycerza,

funkcjonujący wśród kibiców czarnego sportu. Jak wynika z przeprowadzonych obserwacji, wizerunek ów determinuje także kibicowską leksykę środowiskową, operującą wieloma neosemantyzmami, jak *jeździec*, *Krzyżacy*, *zbroja* etc., konotującymi tradycję i kulturę rycerzy średniowiecza.

SŁOWA KLUCZOWE: język środowiskowy – język kibiców żużlowych – kibice – żużel – stereotyp rycerza

The knights of the black track – the image of the knight speedway rider preserved in the language and speedway fans' works

SUMMARY: The article presents the image of the speedway rider, identified with the medieval knight and preserved in the language and works of speedway fans. The language material was excerpted from the slogans, songs etc. of the black sport fans and their statements, published in fan song books and online forums. The linguistic resource was enriched with terminology and professional vocabulary. Speedway supporters have been identifying speedway riders with medieval warriors for years, naming them *the knights of the black track*. The knight's nickname refers to the speedway riders' outfit, resembling an armour, to the speedway motorcycle, compared to a steed and other analogies, thus creating a stereotype of the knight speedway rider which functions among the black sport fans. The observations prove that such an image determines the fan environmental lexis that operates with many neo-semantics, such as *the rider*, *the Teutonic Knights*, *the armour* etc. connoting tradition and culture of medieval knights.

KEY WORDS: jargon – language of speedway fans – supporters – speedway – stereotype of the knight